

føle det som »tieftragisch«, at den østrigsk-ungarske udenrigsminister Czernin ved sin troskab over for forbundet med Tyskland fremskyndede det habsburgske monarkis opløsning, kan man spørge, hvem »man« er. At det for Czernin var tragisk, er givet.

Tysklands medvirken til den russiske revolution og til bolschevisternes herredømme kan man, skriver G. R. (s. 319), finde paradoksal, ja machiavellistisk. Han forsvarer den på samme vis, som Churchill i 2. verdenskrig forsvarede sit kompagniskab med Stalin: Tyskland havde »in seinem schweren Lebenskampf keine Wahl«. Som skandinav slutter man sig til hans vurdering (s. 335) af, at set fra den vestlige, antikommunistiske verdens synspunkt var tysk hjælp ved Finlands befrielse »ein echtes geschichtliches Verdienst«. Tragisk er – for en nordbo – at ikke også navnlig Estland reddede sin statslige selvstændighed gennem 2. verdenskrigs malstrøm.

HOLGER HJELHOLT

ANDREAS DORPALEN: Hindenburg and the Weimar Republic. Princeton New Jersey, Princeton University Press, 1964. xiv + 506 s. \$ 12.

WALTHER HUBATSCH: Hindenburg und der Staat. Aus den Papieren des Generalfeldmarschalls und Reichspräsidenten 1878–1934. Göttingen, Muster-schmidt Verlag, 1966. xiv + 397 s. Ill. 39,80 DM.

Næppe nogen anden periode er genstand for så mange omvurderinger og nyfortolkninger som mellemkrigstiden. Årsagerne hertil er selvsagt flere; der skal her blot peges på en enkelt: den eventyrlige strøm af kildemateriale historikerne står overfor. Ustandseligt kommer der nye ting frem, og det er derfor ikke ualmindeligt, at afhandlinger om mellemkrigstidens ansvarlige personer, politikere og andre, og den af dem førte politik, er forældede allerede ved udgivelsen. Siden midten af 1950'erne er litteraturen om Weimarrepublikken blevet beriget med mange fine videnskabelige arbejder; til den del af litteraturen, der er koncentreret om enkeltpersoner, slutter sig nu to nye arbejder om Hindenburg: A. Dorpalens bog om Hindenburg og Weimarrepublikken og W. Hubatschs bog om Hindenburg og staten.

De to historikers intentioner har været vidt forskellige: A. D.s arbejde er en traditionelt opbygget, kronologisk fremadskridende monografi med et omfattende noteapparat og en god bibliografi (s. 485–495). W. H.s bog er en offentliggørelse af et uddrag af Hindenburgs efterladte papirer (115 stk.) forsynet med en 148 s. lang indledning over temaet Hindenburg og »staten«.

A. D. har benyttet et stort kildemateriale, trykt såvel som utrykt (Büro des Reichspräsidenten, Reichskanzlei, Deutsche Volkspartei, Stresemann-Nachlass); også flere interviews indgår i materialet (f.ex. med Dr. Heinrich Doehle, Dr. Hermann Pünder). A. D. nåede imidlertid ikke at få Hindenburgs egne efterladte papirer med. Dette er naturligvis beklageligt, men kun i mindre grad, da det ikke ser ud til, at det ville kunne ændre fremstillingen på afgørende punkter. A. D.s opfattelse af Hindenburg adskiller sig noget om end ikke meget fra Wheeler-Bennetts. A. D. understreger, at Hindenburg ikke ønskede republikkens forlis; det han ønskede var at leve stille og roligt, og det kunne en stabil

parlamentarisk udvikling have sikret ham. Da han imidlertid blev tvunget til at træffe de afgørende beslutninger, måtte han handle som han gjorde, d. v. s. med en gammel, konservativ generals fordomme. Det mest spændende i bogen er fremstillingen af Weimarrepublikkens slutfase: v. Papen brugte Hitler som dække – eller rettere sagt, han mente, at han brugte Hitler som dække, for selv at vende tilbage til magten, mens andre hjalp Hitler frem i håb om at slippe for v. Papen. Hindenburg er ikke ene ansvarlig for Hitlers udnævnelse; en række partier og enkeltpersoner har deres del af ansvaret.

A. D.s bog er yderst detaljeret, men kan somme steder føles temmelig lang. Alt i alt er det en læseværdig bog.

Da Hindenburgs svigerdatter i januar 1945 måtte flygte fra godset Neudeck, tog hun med sig så meget af Hindenburgs efterladte materiale, som hun havde plads til. Dette materiale blev for nyligt stillet til rådighed for Bonn-professoren Walther Hubatsch, til gennemførelse af en af familien ønsket undersøgelse af Hindenburgs forhold til »staten«. W. H. valgte at publicere 115 stk. fra Hindenburg-Nachlass, samt skrive en indledning hertil. Sammenlignet med tidligere Hindenburg-studier er denne langt mere nuanceret. Der er især to punkter i analysen, der er interessante: Hindenburgs forhold til kejserfamilien og udnævnelsen af Hitler til kansler. Med hensyn til det første punkt viser nogle hidtil ukendte breve fra Hindenburg til dennes hustru, at Hindenburg var royalist; han kendte suverænenes svagheder, men det tilkom ikke ham at kritisere. Hvad angår Weimarrepublikkens slutfase, slår W. H. ud fra sit materiale fast, at Hindenburg ikke var en gammel senil person, men en mand med alle sine åndsevner i behold. Baggrunden for at han udnævnte Hitler til rigskansler var, at han betragtede udnævnelsen af det stærkeste partis fører til kansler som en tilbagevenden til forfatningen efter to mislykkede præsidualkabinetter. Desuden håbede Hindenburg på denne måde at sætte en stopper for NSDAPs illegale aktioner. Selvom Hindenburg ikke inderst inde var tilhænger af republikken, havde han aflagt ed på forfatningen, og den ønskede han at overholde. Hans fejl var, at han var fuldkommen ude af stand til at forstå den magtens dæmon, der boede i Hitler.

W. H. slutter sin indledning med at henstille, at man vurderer Hindenburg efter hans fortjenester 1866–1931, hvor han var »die Verkörperung der Pflichterfüllung und der Beständigkeit im Wechsel des Staatslebens« (s. 148), og undlader at dømme ham alene eller hovedsagelig ud fra årene 1932–33.

Det er absolut en bog man ikke kan komme uden om, når man beskæftiger sig med 20'ernes og 30'ernes tyske politik, omend jeg vil tage forbehold over for den i *Das Historisch-Politische Buch 1966* fremkomne vurdering af bogen som i alle henseender forbilledlig.

EVA NIELSEN

DAVID SCHOENBAUM: *Hitler's Social Revolution. Class and Status in Nazi Germany 1933–1939*. London, Weidenfeld and Nicolson, 1967. xxiii + 336 s. 50 sh.

Hvorledes forstå den nationalsocialistiske revolution i Tyskland? Hvorledes finde en fællesnævner for en bevægelse, der proklamerede samfundets omstyrning, samtidig med at den klart søgte en tilnærmelse til det bestående, og som